

EGYES ÉS TÖBBES SZÁMOT VÁLTAKOZTATÓ JELZŐS SZERKEZETEK A KÉSEI ÓMAGYAR ÉS A KÖZÉPMAGYAR KORBAN

DÖMÖTÖR ADRIENNE

1. Bevezetés

Köztudott, hogy a mennyiségjelzőt követő egyes szám a magyar nyelv alapnyelvi örökségei közé tartozik. (A szakirodalom ezt a tipológiai jegyet az uráli nyelvcsalád jellemzésekor rendszeresen meg is említi; pl. Hajdú 1976: 83; Bereczki 1998: 95–6; Sipőcz 2008: 38; vö. továbbá pl. Honti 1995.) Emellett az is ismeretes, hogy a kései ómagyar kortól kezdve bőséggel adathozható többes számú alaptagok is a mennyiség kifejezésével kapcsolatos jelzős szerkezetekben.

A többes számú formák megjelenése a határozott és határozatlan számnevek után azok közé a grammatikai kontaktushatások közé tartozik, amelyeket a fordításirodalom ómagyar kori forrásnyelve, a latin váltott ki. A jelenséget a későbbi századokban – a latin közvetlen és közvetett hatása mellett – más nyelvek, mindenekelőtt a német befolyása tovább élte: végig a középmagyar korban, s még jóval azon is túl. Más szófajú jelzők esetében még bonyolultabb is lehet a kép, mint a nyelvi hagyomány / kontaktushatás alternatívája (részletesen l. lentebb); nem egy jelző után az egyes számú forma mellett mind a mai napig elfogadott a többes számú alak is.

Az egyes számú és a többes számú szerkesztésmód tehát az idők során valamilyen módon megküzdött egymással. A küzdelem milyen állapotai rajzolódnak ki az egyes nyelvtörténeti korokban? Jelen vizsgálatom középpontjában a középmagyar kor nyelvi anyaga áll, azé a korszaké tehát, amely a főként fordításokat felsorakoztató kéziratos irodalom lezárulását követi, és a nyomtatott művek sokféle műfajával jellemezhető évszázadokat öleli fel (a felvilágosodás kezdetének jelképes határvonaláig terjedően). A középmagyar kori kép értékeléséhez azonban elengedhetetlennek látszott a vizsgálatot kiterjeszteni a kései ómagyar korszakra, azaz a kéziratos (fordítás)irodalom időszakára is. (Ennek okairól l. lentebb.)

2. A vizsgált szerkezetek mibenléte; a vizsgálat előzményei és új szempontja; a korpusz

2.1. A címben jelzett szerkezetek meghatározása. – Egyes szám / többes szám váltakozást mutató jelzős szerkezeteken azokat a jelző–jelzett szó kapcsolatokat értem, amelyekben a kétféle forma nem az egy entitás / több entitás *t a r t a l m i* megkülönböztetésének nyelvhasználói szándékát mutatja (pl. *jó könyv / jó könyvek*), hanem tipikusan a jelző függvényében, tehát *f o r m a i* alapon alakul (pl. angol: *one book / two books*; német: *ein Buch / zwei Bücher*; régi magyar: *egy könyv / két könyvek*).¹ A szerkezetek

¹ Egy átfogó tipológiai csoportosítás (Gil 2001: 1284–7) a különböző nyelvekben a mennyiségjelzős szerkezetek formáját a többifajta jelzős szerkezettel állítja szembe, illetőleg párhuzamba, azaz a főnévi, melléknévi és igei módosítót tartalmazó konstrukciókkal veti össze (angol: *three apples / John's apple – red*

sorában – mint már a bevezető részben is utaltam erre –, nemcsak a határozott és határozatlan számnévi mennyiségjelzők és alaptagjaik kapnak helyet. Mindazon jelzők szerkezetei vizsgálándók, amelyek alaptagja a magyarban az ilyen formai alapú változásban részt vesz, illetve korábban részt vett (*többi, némely, minden, mindenféle* stb.), még akkor is, ha adott esetben a megkülönböztetésnek valamiféle tartalmi mozzanata is felmerülhet (pl. *minden* – l. lentebb).

Számbavéve a típusokat, a vizsgálat szempontjából két csoport különül el: a határozott számnévi jelzős szerkezeteké, illetve a többi szerkezeté, amelyek a nem határozott számnévi jelzős szerkezetek csoportját adják. Az utóbbiba a következő szófajú és felépítésű jelzők tartoznak:

- határozatlan számnév (pl. *sok* állat, *kevés* könyv, *számos* példa);
- névmás (pl. *ennyi* virág, *hány* bokor, *mindenféle* orvosság, *némely* esemény, *néhány* alma, *minden* edény);
- melléknév (pl. *az összes* résztvevő, *a többi* dolog, *sokféle* alkalom);
- számnévvvel bővített főnév / melléknév (pl. *három kosár/-nyi* szőlő, *néhány csomag/-nyi* papír, *több ágyás/-nyi* káposzta).

2.2. Szakirodalmi előzmények és új vizsgálati szempont. – Az elemzendő jelenséggel, annak magyar nyelvtörténeti vonatkozásaival – a grammatikák, mondatnok összefoglalóin túlmenően – a szakirodalom keveset foglalkozott. Korábban – időrendben haladva – fontos szempontokat említett Elekfi László (1955) és E. Abaffy Erzsébet (1967), az utóbbi szerző történeti adatokat elemzett a XVI. századból. Rácz Endre (1980, 1991: 56–68) a kérdés kortárs köznyelvi és nyelvjárási példáira is kitért, amikor a predikatív szerkezetekben való egyeztetést vizsgálta. S. Hámori Antónia (1995) a kései ómagyar kor anyagát tekintette át, legújabban pedig Németh Miklós (2008) elemezte a XVIII. századból származó anyagát.

Mivel az utóbbi két tanulmány statisztikai eredményeket is közöl, kínálkoznak rá, hogy saját vizsgálatomban összehasonlításul hasznosítsam őket, illetve S. Hámori Antónia egész korszakot felölelő áttekintését kiindulásul vegyem a középmagyar kori statisztikáim mellé állítva. Hogy ezt mégsem tettem meg – s hogy mégis létre kellett hoznom saját kései ómagyar kori korpuszomat is – annak az az oka, hogy az említett vizsgálatokban a szerzők a teljes adatállományukra alapozták statisztikai eredményeiket. Nem voltak tehát tekintettel arra, hogy az egyes szám / többes szám váltakozás nem valósulhat meg mechanikusan mindenféle szerkezetben, hiszen vannak olyan típusok, amelyekben csakis egyes számú lehet az alaptag. Ha a váltakozás valós arányaira vagyunk kíváncsiak, az ilyen adatok nyilván valóan nem keverhetők be a két esélyesek közé.

apple – *apple that John bought*). Az eredmény a következő: bizonyos nyelvekben a mennyiségjelzős szerkezet alaptagjának formája különbözik a másik három szerkezetétől (mint pl. az angolban), más nyelvekben a forma azonos – vagy közel azonos – a többi három szerkezet közül egyével, kettővel vagy mindhároméval. (A magyarral kapcsolatos megállapítása egyébként pontatlan: csak a *három alma / piros alma* egyezését tartja számon, míg az *alma, amelyet János vásárolt* ugyancsak egyező formájú alaptagjáról nem vesz tudomást.)

A következőkben összefoglalt esetekről van szó:

- az *egy* számnévvel és az 'egy egész'-nél kisebb mennyiséget jelentő törtszámnévvel alkotott mennyiségjelzős szerkezetek;
- a [-] megszámlálható jelentésjeggel rendelkező főnévi alaptagok, pl. kevés *idő*, sok *figyelem*, [egy pohár] *víz*, [egy mérő] *liszt*, [sok csepp] *vér* (megjegyzendő, hogy a [+] / [-] megszámlálhatóság szétválasztása számos esetben nehézséget okoz, ill. a tévedés veszélyét rejti; így adataink megítélésében mindig fog némi bizonytalanság maradni);²
- ha a vizsgált jelző alaptagja maga is jelző:
 - főnévként (mértéket jelölve), pl. [két *rőf*] vászon, [húsz *liter*] bor, [öt *kiló*] kenyér, [két *zászlóalj*] katona;
 - melléknévként, pl. [több *napi*] várakozás, [tíz *éves*] gyerek, [hét *mázsányi*] szén, [három *lábú*] szék;
 - határozott számnévként, pl. [több *száz*] birtok, [néhány *ezer*] levél, [több *ízezer*] ember, [pár *millió*] forint;
- bizonyos megszilárdult szerkezetek, szerkezet típusok:
 - az alaptag: mértékjelölő főnév, pl. négy *litert* küldött, húsz *kilót* vesz, három *méterrel* több, öt *singgel* hosszabb;
 - az alaptag: időt jelölő főnév (bizonyos szerkezet típusokban), pl. hét *hónapja*, két *perc* alatt, tizenkét *óra* után öt *perccel*, minden *nap / héten / kedden*;
 - egyéb alaptag: minden *kétség* nélkül, tíz *parancsolat* (> *tízparancsolat*).

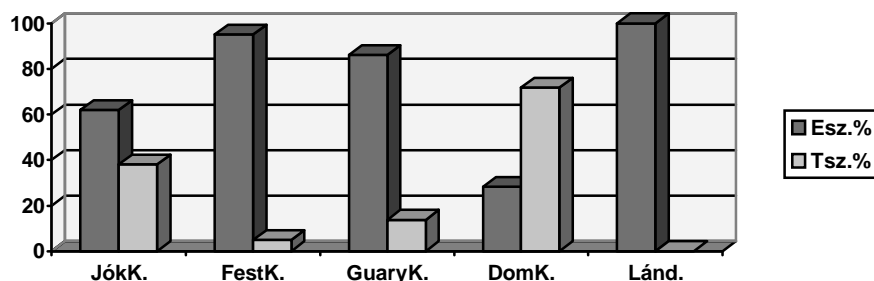
2.3. A vizsgálat anyaga. – A középnyelvi korpuszom a TNyT. középnyelvi kori törzsanyaga (tételeinek felsorolását l. a Nyelvtudományi Intézet honlapján: <http://www.nytud.hu>): századonkénti (XVI., XVII., XVIII.) válogatás ugyanazokból a műfajokból: elbeszélő próza, vallásos próza, világi próza, bibliafordítás, verses epika, dráma, lírai vers, jogi szöveg, levél – összesen 1 millió 800 ezer betűhelynyi terjedelemben. Az összehasonlítási alapot szolgáltató kései ómagyar – illetve az azt szorosán követő évek kéziratosa irodalmából való – korpusz a következő művek teljes szöveganyagát öleli fel: *Jókai-kódex* (1370 u./1448 k.), *Festetics-kódex* (1494 e.), *Guary-kódex* (1495 e.), *Domonkos-kódex* (1517) és Zay Ferenc: *Az Lándorfejérvár elveszésének oka...* címmel számon tartott alkotása (1535 k.) – összesen kb. 820 ezer betűhelynyi terjedelemben. Ahol rendelkezésre állt, az anyaggyűjtésben a szövegek mellett a belőlük készült adatgyűjteményeket is használtam (Jakab 2002; Jakab – Kiss 1994; Jakab – Kiss 2001; Jakab – Bölcskei 2003).

² A kérdés külön tanulmány tárgya lehetne. Szemléltetésére azonban kiragadott példák is elegendők: *hajyaidnak* zaggatasival (KrizaK. 14); *Halakat* [ˈhálákat] adok neked vram (LázK. 38).

Az anyaggal kapcsolatban érdemes még megemlíteni, hogy vizsgálatom szempontjából a TNYt. korpusza az egyes részletek rövidegének következtében (10 ezer betűhely) és adataim viszonylag ritka volta miatt nem alkalmas arra, hogy összehasonlításokat tehessen az egyes műfajok, művek, alkotók között. Az ómagyar kori korpuszt – melynek viszont hasznára válna további bővítés is – már ennek a tapasztalatnak a birtokában állítottam össze (és később érdemes lesz hasonlóan eljárnom az újmagyar anyaggal is).

4. Számhasználat határozott számnevek után

4.1. A kései ómagyar kor. – A korszak latinból fordított szövegeiben a nyelvi kontaktus hatására nem kivételes a többes szám, míg a magyarul íródott műben, a Lánd.-ban kizárólag az egyes szám használatos. (A diagram 276 adat alapján készült.)

1. ábra

A határozott számnevek utáni egyes szám / többes szám váltakozás a kései ómagyar korban

Nagy valószínűséggel a fordítók (sokkal kisebb eséllyel: a másolók) egyéni nyelvi ízlésén alapul az a váratlanul nagy különbség, amelyet a GuaryK. és a DomK. mutat. (A JókK. és a FestK. arányára csak tájékoztató jellegű, tekintettel az adatok kis számára.) A négy kódex együttese 60% : 40% közeli megoszlást mutat a többes szám javára – mint ezt az alábbi diagram is szemlélteti.

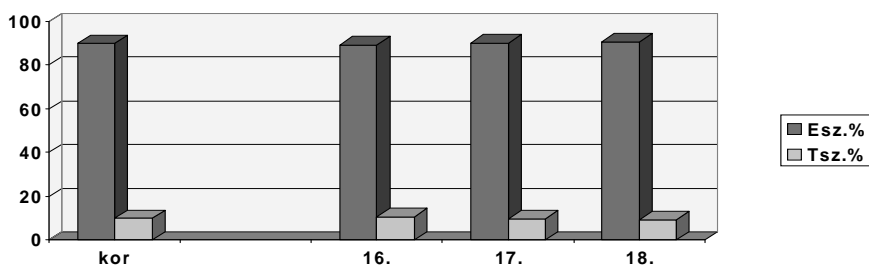

2. ábra

A határozott számnevek utáni egyes szám / többes szám váltakozás a négy kódex együttesében

A váltakozás ugyanazon szövegben is megmutatkozhat, pl. „adatanak [...] segejtsegre *harom cardinalisok*” (DomK. 99) ~ *harom cardinalis* akaratyabol (DomK. 104), sőt akár a legközelebbi szövegekörnyezetben is felbukkanhat: „*ket* feketü zornü *kiço* | az nácat altal tekertec [...] | es *ket* zornü *buffo* | az v *ket* *zomein* ilnec [...] | es *ket* feketü meg dihüt *ebec* | az v *ket* *cariat* | es *ket* *kezet* ragiac | es a v *ket* *filebe* tüzec nílacat loüodöz nec vala” (GuaryK. 93). Párhuzamos szövegekben ugyanilyen – a fordító döntésétől függő – kettősségekre akadhatunk, pl. *hazmić napocban* (BécsiK. 15) ~ *harmýncz Napon* (SzékK. 10).

4.2. A középmagyar kor. – Ebben a korszakban a vizsgált szerkezetekben a többes szám használata feltűnően visszaszorul a kódexirodalom alkotásaihoz képest (annak ellenére, hogy – ha jóval kisebb mértékben is –, de továbbra is fennáll a latin befolyás, és számolni kell többek között a német kontaktushatással is). Mint lentebb látható, az arányok feltűnően kiegyensúlyozottak a korszakon belüli századokban. (A diagram 373 adat alapján készült.)

3. ábra

A határozott számnevek utáni egyes szám / többes szám váltakozás
a középmagyar korban

Korábbi vizsgálatok megfigyelései is arra vallanak, hogy – miként fentebb az ómagyar kori fordítások / magyarul írt mű különbségét láttuk – a közvetlen latin hatásnak ki nem tett műfajokban ebben a korszakban is ritka a határozott számnevek utáni többes szám. A XVI. század második feléből származó Sopron környéki levelekben (és néhány más magyarul született műben) szinte egyeduralmuk az egyes számú formák (E. Abaffy 1964: 160); egy XVIII. századi szegedi per – gyakorlatlan írású kéz megörökítette – iratanyagában szintén kivételesek a többes számú alakok (Németh 2008: 148; a vegyes forrású kérvényanyag már más képet mutat (i. h. 149), ami nyilván a közvetett latin befolyás különböző fokozataira is utal).

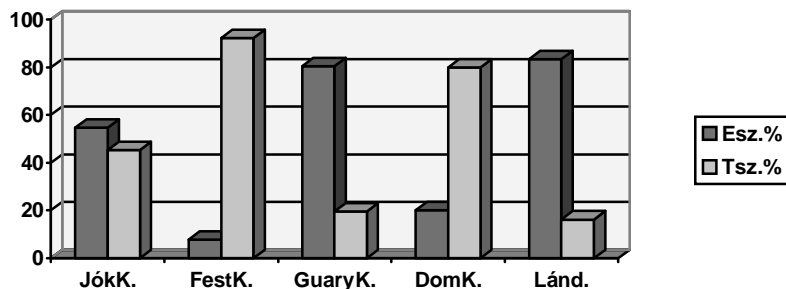
A középmagyar kor grammatikusai közül többen is kitértek a vizsgált kérdésre. Sylvester János 1539-ben igen határozottan állást foglal az egyes szám használatának egyedüli helyes volta mellett: „Ha ezekkel a kifejezésekkel a latin nyelv sajátja szerint ész [határozott számnév + TSz.] (...), anyanyelvünk ellen vétesz”; „Minden egyes nyelvnek megvan a maga kifejezőmódja, s ha valaki ezt szorgalmasan meg nem figyeli a nyelvekben, míg valamit fordítani vállalkozik, bizony mindjárt a küszöb szegélyében elbotlik, ahogy a szólás tartja, és valami szörnyhöz hasonlót szül.” (Vladár 1989: 30) Ennek ellenére bibliafordításában olykor nem a tudatos nyelvtaníró, hanem a gya-

korló fordító nyelvhasználata győzedelmeskedik, pl. Mt. 10,2: *Az tizenket apofoloknak kedigleñ newek ez* (Sylvester I:14b); Mt. 21,1: *el boczātā Jefus két tanjtuāñit* (Sylvester I:32a).

A korszak további nyelvtanírói közül az egyes és a többes számot is számon tartja Szenczi Molnár Albert 1610-ben (Vladár 2004: 359) és Kövesdi Pál 1686-ban (Toldi 1866: 576). Pereszlényi Pál 1682-ben és Bél Mátyás 1729-ben az egyes számot adja meg (Vladár 2006: 115–6, ill. Bél 1729/1809: 141). Mindezekkel szemben Geleji Katona István 1645-ben viszont csak a többes számot fogadja el: *„két emberek (...) Nem: két ember (...) amint hallom, hogy a község szól, mely egy igen nagy vétkekesség a mi nyelvünkben”* (Toldi 1866: 314).

5. Számhasználat nem határozott számnevek után

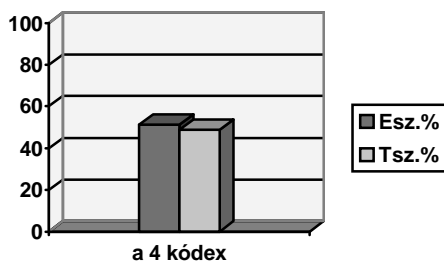
5.1. A kései ómagyar kor. – A többes szám részesedése mind az öt vizsgált műben nagyobb, mint a határozott számnevek esetében; ez a későbbi korszakokra is jellemző lesz. (A diagram 489 adat alapján készült.)

4. ábra

A nem határozott számnevek utáni egyes / többes szám váltakozás a kései ómagyar korban

Meglepően nagy a többes szám használatának aránya a DomK.-ben, ahogyan ezt a határozott számnevekkel kapcsolatban is láthattuk. (A FestK. kiugró adatának nagy jelentőséget nem tulajdoníthatunk, lévén az adatok száma csekély.) A JókK. adatpárja, amely fele-fele közeli megoszlást jelez, szintén erős latin befolyásra vall. Ugyanakkor feltűnő, hogy az egyébként latinizmusoktól hemzsegő szöveg a vizsgált kérdés vonatkozásában mennyivel kevésbé „latinos”, mint az amúgy magyarul sokkalta gördülékenyebben megszólaló DomK. Talán nem túlzás feltételezni: a DomK. fordítója a magyarban is a többes számot tarthatta követendő mintának, csak a megvalósításban nem volt elég következetes. (Fentebb a fordítottjára láttunk analógiát Sylvester Jánosnál.) A Lánd.-ban kisebb ugyan a többes szám. aránya, mint a latinból fordított szövegekben, de a részesedés így, a közvetlen latin hatás nélkül is jelentős. A négy kódex együttese fele-fele közeli megoszlást mutat (az egyes szám némi túlsúlyával) – mint ezt az alábbi diagram is szemlélteti.

5. ábra

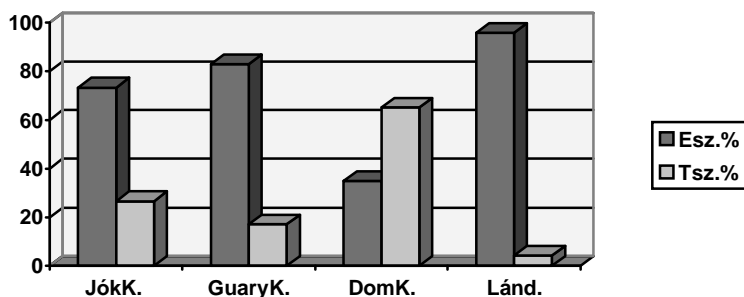
A nem határozott számnevek utáni egyes szám / többes szám váltakozás a négy kódex együttesében

A nagy arányú többesszám-használat háttérében ennél a kategóriánál nemcsak az idegen nyelvi befolyás állhat. A nem határozott számneves szerkezetek között vannak olyan típusok, amelyekben belső fejlemény is lehet a többes számú forma: jellemzően ott, ahol a melléknévi jelentésmozzanat az uralkodó; így a *minden* 'mindenféle, bármiféle', de akár a *sok* 'sokféle', a *több* 'többféle' használatokban (E. Abaffy 1964: 161; vö. Elekfi 1955: 353). Az elemzéskor azonban a pontos elkülönítés nem valósítható meg maradéktalanul, hiszen ezek a jelentések sokszor nem válnak el egymástól. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy a 'mindenféle', 'sokféle' típusú jelentés nem jár kötelezően többes számmal, mint ahogyan a hiánya sem kötelező egyes számmal.

Az, ha a magyarul íródott művekben jelentősebb számban képviseltetné magát a nem határozott számnév + többes szám, mint a fordításirodalomban (vö. E. Abaffy 1964: 160–1), a belső indíttatású változás feltételezését erősítené. Anyagom azonban ezt nem látszik támogatni. Ha a kérdést külön is megvizsgáljuk a *minden* esetére, azt látni, hogy a magyarul írt szövegében, a Lánd.-ban a *minden* mellett alig-alig bukkan fel többes számú forma. A latinból való fordításokban sokkal nagyobb számban van jelen, különösen a többes számot a többifajta szerkezetben is kedvelő DomK.-ben (a FestK.-t az adatok csekély száma miatt nem érdemes vizsgálni).

A *minden* + egyes szám / többes szám eltérése ezenkívül belső fejleményként a 'minden egyes' / 'összes' jelentés megkülönböztetését is jelezheti, mint a magyar nyelv-tanítói hagyományban Fogarasi János (1843: 142) óta többen is megjegyzik. Sokszor azonban ezt a kétféle jelentést sem lehet pontosan szétválasztani. Továbbá – ha nem is tükröszerkezetet kínálva, de szemléletmódként – erre a váltakozásra is hathatott analogikusan a latin (ahogyan majd a továbbiakban egyre erősebben a német is, a *jeder* + egyes szám, *alle* + többes szám váltakozáson keresztül).

Mindazonáltal a *minden* melletti többesszám-használat gyakorisága mindenütt elmarad a nem határozott számneves szerkezetek összességére kapott értékektől (s alapjában véve nem lesz ez másképp a középmagyarban sem; l. lentebb); a kategória többi tagjának esetében a latinban is, németben is egyértelmű a többes szám, míg a *minden* esetében a fentebbiekben vázolt kettősséggel is számolni kell. (A diagram 194 adat alapján készült.)

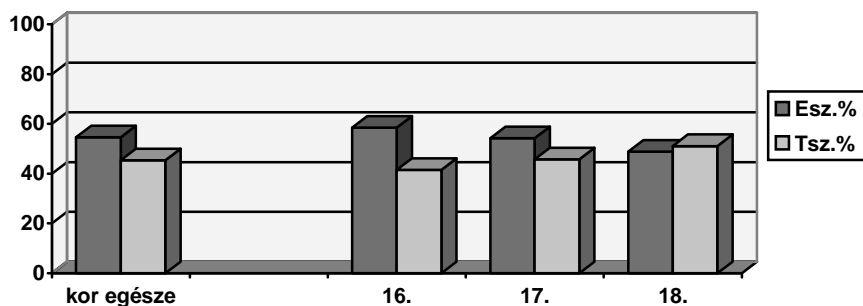

6. ábra

A minden utáni egyes szám / többes szám váltakozás
a kései ómagyar korban

A *minden*-nel kapcsolatos kérdéseket az eddigieknél alaposabban csak egy további, kiterjedtebb, a nyelvhasználati rétegeket és az időbeli vonatkozásokat különösen körültekintően érvényesítő vizsgálat segíthetne tisztázni.

5.2. A középmagyar kor. – A kor átlagát jellemző értékek eléggé emlékeztetnek a kódexekre kapott arányra; itt nagyobb a különbség a két forma között (kisebb a többes szám aránya). A többes szám aránya századonként növekszik; a korszak végére már túlnó az egyes számen. (A diagram 522 adat alapján készült.)

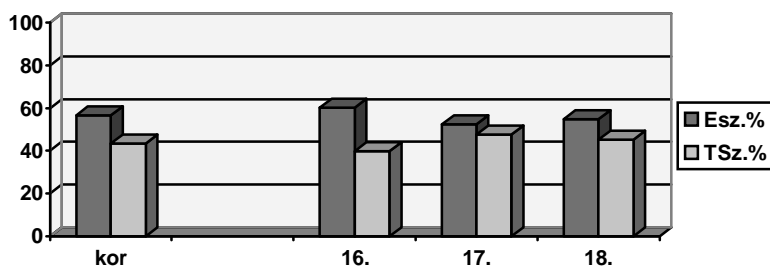
7. ábra

A nem határozott számnevek utáni egyes szám / többes szám váltakozás
a középmagyar korban

A szövegfordítási párhuzamokban megfigyelhető, melyik fordító ragaszkodik inkább a latinban látott formához, és melyikük vált át egyes számra: Mt. 11,20: *factae sunt plurimae virtuts eius: fok chodakat tewt wala* (Pesti 21b) ~ ű *foc ifteni tehefighû* ielentette vala (Sylvester 1:17a) ~ *foc czodatételi* lótteneç vala (Heltai C5b) ~ igen *fok chodái* lóttek (Káldi 910); Jn. 3,23: *aquae multae: ot fok wýzek walanak* (Pesti 188a) ~ *fok víz* vala ott (Sylvester 1:129b) ~ ott *foc víz* vala (Károlyi 2/2:83a) ~ *fok vízek* valának ott (Káldi 987).

A középmagyar kori nyelvtanok csak ritkán tesznek említést a nem határozatlan számnevek utáni számhasználatról. Pereszlényi Pál és Bél Mátyás a kivételek – mindketten az egyes számot pártolják, párhuzamban a határozott számneves szerkezetekkel (i. h.).

A *minden* utáni számválasztás a kor átlagában valamivel kisebb arányban mutat többes számot, mint a kategória egésze. (A diagram 212 adat alapján készült.)

8. ábra
A *minden* utáni egyes szám / többes szám váltakozás
a középmagyar korban

6. Összegzés

6.1. A határozott számnevek utáni számválasztás. – Már az ómagyar korban is kisebb mértékű a többes számú formák használata, mint a nem határozott számneves szerkezetek esetében, és elsősorban a latinból fordított műveket jellemzi. A középmagyar korra a többesszám-választás visszább szorul. Bár – különböző okokból – nem vagy csak alig jelenik meg bizonyos művekben a két korszak folyamán (Lánd., Sylvester), az eltűnéshez nem közelít: a középmagyarban századonként teljesen kiegyensúlyozott arányt mutat.

Ami fenntartja: a kontaktushatások. A közvetlen latin befolyás mellett közvetett hatásként mintát szolgáltatnak maguk a lefordított művek is, mindenekelőtt a bibliaszövegek; majd a német nyelv is a többes szám irányába jelent befolyásoló erőt (de számításba jöhetnek egyéb idegennyelvi hatások is). A kialakuló úzus is segítségére van a többes szám választási lehetőségének fennmaradásában: a kortárs nyelvtanírók egy része nem utasítja el, sőt kifejezett pártolója is akad.

6.2. A nem határozott számnevek utáni számválasztás. – A kései ómagyar kortól kezdve nemcsak a latinból fordított művek jellemzője, hogy jelentősen gyakoribb a többes szám előfordulása, mint a határozott számnevek után; a középmagyar korban meglepően nagyra nő a többes számú formák részesedése.

Tulajdonítható ez annak, hogy a bátrabb többesszám-választás tekintetében a középmagyar kori nyelvhasználat már támaszkodhat a kései ómagyar korból kiinduló hagyományra, s így a későbbi idegen nyelvi hatások is könnyebben érvényesülhetnek benne. A „hagyomány”-t ezen a téren többféle tényező együttese jelentheti; a főként latin, majd német kontaktushatás mellett több esetben belső indíttatású változás feltételezhető, még ha ezt a jelen vizsgálat nem tudta is megerősíteni. (Ugyanakkor nehéz lenne fenntartani a szakirodalomban több helyen hangoztatott vélekedést, miszerint

ebben az esetben az értelmi egyeztetésre való törekvés szaporítja a többes számú formákat, hiszen erre hivatkozva ugyanezt a tendenciát kellene elvárnunk a határozott számneves szerkezetek esetében is.) A kategóriával kapcsolatos elvek a középmagyar korban alig fogalmazódnak meg: a nyelvtanírók kevésbé foglalkoznak a nem határozott számneves szerkezetekkel, a többes számmal kapcsolatos kifejezett tiltást pedig egyáltalán nem tesznek.

7. Kitekintés

A középmagyar kori eredmények egyértelművé teszik, hogy csak az újmagyar korszak vizsgálata fog választ adni arra a kérdésre, hogy mikor zökkent vissza – a mai magyar köznyelvre jellemzően – kizárólagos egyes számba a határozott számnevek jelzett szava. Ahogyan arra is, hogyan alakult ki a nem határozott számnevek mellett mára szintén uralkodó egyes szám és a néhány típusban elfogadott egyes szám / többes szám váltakozás (*összes, többi, minden, némely, sokféle, összesfajta* stb.).

A nem határozott számneves szerkezetekkel kapcsolatban az itt vizsgált korszakra vonatkozóan is tisztázandó a „kontaktushatás és/vagy belső indíttatású változás” kérdése. Ez a vizsgálat szociolingvisztikai tanulságokkal is kecsegtet, hiszen az egyes nyelvhasználói rétegek például különböző mértékben vannak kitéve az idegen nyelvi befolyásnak – tehát a bennük megjelenő többes számú formák adott esetben inkább belső indíttatású változás eredményei lehetnek. Bár a fentebb hivatkozott korábbi tanulmányok között vannak olyanok, melyek tartalmaznak részadatokat, kiterjedt méretű korpuszon alapuló eredmények azonban egyelőre nem állnak rendelkezésre. Annak feltérképezése is hiányzik – *A magyar nyelvjárások atlaszában* erre vonatkozó grammatikai kérdés nem szerepelt –, milyen hatásoknak tulajdonítható a nyelvjárásokban a mai napig felbukkanó többesszám-használat: megőrződött régiségnek és/vagy a területileg érintkező idegen nyelvek befolyásának.

HIVATKOZÁSOK

- E. Abaffy Erzsébet 1964: Mondattani problémák a XVI. században, *Magyar Nyelv* **60**, 155–61.
- Bél Mátyás 1729/1809: *Ungarischer Sprachmeister* 1729, idézett kiadása: 1809, Pressburg – Pest, Landerer.
- Bereczki Gábor 1998: *A magyar nyelv finnugor alapjai*, Budapest, Universitas.
- Elekfi László 1955: Az *összes* mint jelző, *Magyar Nyelv* **51**, 349–54.
- Fogarasi János 1843: *Művelt magyar nyelvtan elemi része*, Pest, Heckenast Gusztáv.
- Gil, David 2001: Quantifiers, in Ekkehard König – Martin Haspelmath – Wolfgang Raible – Wulf Oesterreicher eds: *Language Typology and Language Universals 2*. Berlin – New York, Walter de Gruyter, 1275–94.
- Honti, László 1995: Der uralische Numerus absolutus – was ist er eigentlich? *Linguistica Uralica* **31**, 61–9.
- Hajdú Péter 1976: *Bevezetés az uráli nyelvtudományba*, Budapest, Tankönyvkiadó.

- S. Hámori Antónia 1995: A mennyiségjelzős szerkezetek, in Benkő Loránd – Rácz Endre szerk.: *A magyar nyelv történeti nyelvtana II/2: A kései ómagyar kor*, Budapest, Akadémiai Kiadó, 351–8.
- Jakab László 2002: *A Jókai-kódex mint nyelvi emlék*, Debrecen, DE Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Jakab László – Bölcskei András 2003: *Egy XVI. századi emlékirat szókincstára*, Debrecen, DE Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Jakab László – Kiss Antal 1994: *A Guary-kódex ábécérendes adattára*, Debrecen, KLTE Magyar Nyelvtudományi Tanszéke.
- Jakab László – Kiss Antal 2001: *A Festetics-kódex ábécérendes adattára*, Debrecen, DE Magyar Nyelvtudományi Tanszék.
- Németh Miklós 2008: Egy szintaktikai váltakozás tipológiája és szociális terjedése, in Büky László – Forgács Tamás – Sinkovics Balázs szerk.: *A nyelvtörténeti kutatások újabb eredményei V*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Magyar Nyelvészeti Tanszék, 141–55.
- Rácz Endre 1980: Az állítmány egyeztetése a mennyiségjelzős alánnyal a mondategységben belül, *Magyar Nyelvőr* **104**, 257–73.
- Rácz Endre 1991: *Az egyeztetés a magyar nyelvben*, Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Sipőcz Katalin 2008: A számjelölés, in Kozmács István – Sipőcz Katalin szerk.: *Uralisztika. Fejezetek az uráli nyelvészetből*, Szeged, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Felsőoktatási Kiadó, 36–40.
- Toldy Ferenc szerk. 1866: *Corpus grammaticorum*, Pest, 291–329; 549–584. (Geleji Katona István Magyar Grammatikája; Pauli Kövesdi Elementa Linguae Hungaricae.)
- Vladár Zsuzsa 1989: *Sylvester János latin–magyar nyelvtana*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Vladár Zsuzsa 2004: *Szenci Molnár Albert: Új magyar grammatika*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.
- Vladár Zsuzsa 2006: *Pereszlényi Pál: A magyar nyelv grammatikája*, Budapest, Magyar Nyelvtudományi Társaság.